

виховання. “Крім варіантів перекладів, виконаних самими студентами, ілюструються зразки перекладів художніх творів видатними майстрами-перекладачами”[4, с.63]. Це виховує любов до слова, до української мови, поглиблює знання про історію України, українського народу, відновлює забуті традиції. Таким чином, переклад – це справді ефективний і необхідний вид роботи для збагачення словникового запасу, вироблення вмінь і навичок грамотного письма, формування світогляду.

Отже, використовуючи на практичних заняттях з ділової української мови такий вид роботи, як переклад, не просто стоїмо на шляху подолання складних і важливих завдань курсу, а вже доласмо їх, прищеплюючи любов і повагу до мови української нації.

Література:

1. Методика викладання української мови в середній школі: Навчальний посібник за редакцією І.С.Олійника. – 2-ге вид., К.: Вища школа, Головне видавництво, 1989. – 439 с.
2. Ляшкевич А. Дискусія “Методична наука і практика в сучасних умовах”// Дивослово. – 1989. - № 10. - С. 56.
3. Паламар Л.М. Проблема функціонування української мови у вузі в період національного відродження // Українська мова у вищих навчальних закладах України. – К.: ІСДО, 1993. - С. 3-12.
4. Гоглювата О.І. Переклад як засіб збагачення словникового запасу студентів // Українська мова у вищих навчальних закладах України. – К.: ІСДО, 1993. - С. 62-65.

В.І.Пліско
м.Київ

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ СУКУПНОСТІ ПРОФЕСІОНАЛЬНО - ПРИКЛАДНИХ ДІЙ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ПОЄДИНКУ З СУПРОТИВНИКОМ

Кожна екстремальна ситуація, яка виникає для співробітника правоохоронних органів у поєдинку з противником, має свою індивідуальність, неповторність. Повністю подібних за своїми характеристиками ситуацій немає. Однак за результатами дослідження накопиченого матеріалу можна виділити основні

принципи взаємодії співробітника і противника у межі певних закономірностей.

Побудова методики формування професійних якостей, необхідних для дій в умовах екстремальних ситуацій, пов'язана з дослідженнями великої кількості різних за характером факторних ознак діяльності співробітника і противника у тих небезпечних ситуаціях, які виникають. Дослідження включають аналіз умов обстановки, психологічного стану протиборствующих сторін, сприйняття ситуації, рухових процесів /і т.п./. Використовувався комплекс різноманітних методів вимірювання кількісних і якісних біомеханічних характеристик» методи математичного моделювання при обробці статистичних показників.

В процесі дослідження виділений ряд технічних характеристик дій співробітника і правопорушника, зареєстровані основні параметри їх впливу. Нами буди розроблені програмні алгоритми, моделі діяльності і факторів, що викликають небезпеку. Взаємозалежність факторних ознак розглядалась диференційовано з урахуванням однорідних груп ситуацій. Відносно виявлених моделей діяльності співробітника і противника добирались засоби для досягнення позитивного результату у критичних ситуаціях. Надалі це склало основу методики формування у тих, що навчаються, необхідних навичок діяльності у складних умовах.

Перевірка розроблених засобів-впливів, апробація методики ефективності побудови процесу навчання були проведені у спеціальному педагогічному експерименті. Автором проводилась педагогічна корекція процесу навчання діям співробітників, які перебували на навчально-методичних зборах, слухачів Академії МВС з числа найбільш підготованих у фізичному і технічному плані. Принципова відмінність занять експериментальної і контрольної груп полягала в тому, що у навчальному процесі експериментальної групи використовувались положення і методи, сформовані на основі поглиблених досліджень, розроблених засобів. Члени контрольної групи навчались руховим діям у звичайних умовах. Оскільки педагогічні впливи є наслідком модальних засобів, у навчальному процесі вирішуються наступні питання:

- 1/ вибір режиму діяльності;
- 2/ необхідна індивідуалізація навчання;
- 3/ характер педагогічних впливів.

За допомогою запропонованих засобів-впливів співробітники покращили показники за часом і точністю виконання дій.

Використання засобів-впливів нерозривно з умовами їх застосування. Так, наприклад, вплив темряви наявний не тільки на

психологічній стійкості, але і на руховий процес у цілому. Результати моделювання епізодів екстремальних ситуацій в умовах природного світла і слабо освітленої місцевості підтверджують раніше зроблені висновки. Так, при нападі "монтавальником" в умовах освітленого приміщення /бамбукова палиця, пофарбована крейдою/ співробітники у 89% своєчасно реагували на удари в голову, плече. У деяких випадках відмічається ковзний удар по руці. І, навпаки, у затемнених умовах більшість ударів досягали своєї мети /приходились на вразливі місця/. Час "включення" захисних дій значно відрізняється. Моделювання другого епізоду ситуації полягало у наступному: вихідна позиція співробітника за 5 метрів до "противника", протяжність переслідування якого займає 15-20 метрів. До ходу пересування "противник" неочікувано різко розвертається і завдає удару по тулубу. Враховуючи пристосованість до умов, у експерименті приймали участь одні співробітники не більше 2-х раз. Виконані рукою захисні дії співробітників високого рівня підготовленості в умовах освітленості займають 0.2 ± 0.03 с, в умовах темряви - 0.35 ± 0.03 с. Умови темряви викликають психологічне і м'язове напруження, яке, в свою чергу, впливає на стійкість виконання захисних дій. Захист рукою виконується раніше чи із запізненням. Переміщення ускладнюється з причини надмірного м'язового напруження нижніх кінцівок. Реакція ніг з відходом вліво чи вправо в умовах освітленості становить у середньому 0.3 ± 0.03 с, відходом назад - 0.5 ± 0.03 с. Реакція аналогічних рухів в умовах темряви майже на два порядки нижча.

Вміння сприймати різноманітні прояви небезпеки набувається перш за все практичною діяльністю /досвідом/. Однак, у більшості своїй, співробітники не мають необхідних навичок. Перебування у зоні небезпеки кожного з них у кількісному відношенні незначне. Тим більше нові прояви небезпеки викликають різноманітні рефлекторні поведінкові реакції. Звичайно страх послаблюється по мірі адаптації до обстановки. Тому навчальний процес повинен проходити в жорстких умовах реальних критеріїв діяльності, які впливають на працездатність тих, що навчаються.

Отримані результати свідчать про те, що участь в будь-якій екстремальній ситуації лягає на співробітника величезним психологічним навантаженням. Відмічається підвищена напруженість. Це, в першу чергу, негативно впливав на результат діяльності і призводить до:

- 1/ втрати сприятливого моменту;
- 2/ неправильного /помилкового/ прийняття рішення у виборі дій;
- 3/ уповільненість у діях і м'язова скутість.

Слід підкреслити, що в умовах екстремальної ситуації психологічного впливу зазнають будь-які співробітники незалежно від їхнього рівня підготовленості.

Цілеспрямований розвиток різноманітних якостей сприяє формуванню у співробітника стійкого стану. Значну роль у розвитку відіграють ті якості, які створюють перевагу над противником ще до фізичного контакту з ним. Однак, провідна роль залишається за фізичними якостями.

Злочини за часом, формування можуть бути швидкоплинними і тривалими, безперервними і дискретними, ситуативними і навмисними. Ситуативна передумова скоєння злочину зазвичай швидкоплинна, обмежена у часі і безпосередніх обставинах злочину. Поведінка противника носить стресовий екстремальний характер і за психічним станом виразу обличчя відрізняється високою емоційністю. Однак, така поведінка значною мірою нестійка. Вона може легко змінюватися чи піддаватися дезорганізації у результаті позитивних зовнішніх впливів. За умови, що вплив за своєю силою здатен "перебити" емоційне збудження суб'єкта, повернути його, хоча б на час, до адекватного відбиття дійсності, розважливості. У цих випадках ефективно може використовуватись з боку співробітників педагогічний метод впливу - "метод вибуху". Метод включає різні способи повчання, не виключаючи тактичні варіанти впливів: різкі і впевнені команди, умовляння і прохання, спокійний і врівноважений діалог, поступки на користь того, хто провинився і т.д. Зазвичай правопорушники у такому стані прямолінійні. Вибір напрямку руху перебуває у залежності від дій співробітника. Невпевнені дії /повільність/ викликають зустрічний рух. І навпаки, на заняттях бажано давати характеристику однієї з моделей поведінки злочинця, його дій і задуму. Потім ті, хто навчаються, по ходу викладу дають визначення, де і в який момент дії злочинця позбавлені контролю і у який момент він не здатен контролювати дії співробітників.

Готуючись до майбутньої зустрічі з правопорушником доцільно завчасно розробляти тактику поведінки з ним на основі відомих акцентованих особливостей його характеру.

Рівень здібностей до тактичного задуму перебуває у взаємозв'язку із вираженими-ознаками. Злочинці, що виявляють жорстокість, яка супроводжується осмисленими діями, найбільш небезпечні. Вони обережні і з недовірою ставляться до всього, що їх оточує. Приступитись до них непросто. Не рекомендується навмисно і надмірно провокувати його, створювати непередбачену загрозливу обстановку. Суб'єкти, які вирізняються надзвичайною жорстокістю, більш прямолінійні у діях /поведінці/. Якщо

з'ясується, що правопорушник характеризується товариськістю, це не знімає можливості прояву з його боку небезпечних дій і співробітник не повинен знижувати пильність. Слід підлаштовуватись під його поведінку, не викликаючи підозр. Доцільні різкі переходи у розмові, діях, манері і т.д. Різкий перехід у поведінці співробітника дозволить швидше розкрити наміри злочинця. У цих випадках слід бути напоготові і готовим до захисних дій у разі прояву агресивності.

Експериментально доведено, що правопорушник прагне у приміщенні, будівлі, відкритому просторі переміститись у бік виходу /двері, вікно, кутовий відсік» транспорт/. У таких випадках важливим вважається не втратити зорового контролю за злочинцем, перекрити шлях до моменту укриття за перешкоду. Тим, хто навчався, ставилася задача: "противникам" діяти довільно при зустрічі з "співробітниками". Співробітники будують захисні дії і переміщення таким чином, щоб перекрити противнику шлях до найближчої перешкоди. Після п'яти цілеспрямованих занять співробітники у 52% із усіх спроб успішно прогнозували дії противника. У інших - злочинець зміг завдати поразки, зникнути. Подальше навчання не змінило процент у показниках. Ця межа стійкості пояснюється тим, що непередбачуваність противника має місце у кожній спробі і носить індивідуальну особливість. Ті, хто навчаються у контрольній групі /при тому ж завданні, яке було поставлене вперше/, діяли "напролом" у поєдинку з "противником", що дозволило другому завдати у деяких випадках поразки/обумовленої/ чи зникнути за найближчою перешкодою.

Спілкуючись із підозрюваним суб'єктом можна визначити за його мімікою наступні дії, а також момент назрівання найвищої небезпеки. Навіть у екстремальній ситуації противник при переході від однієї дії до іншої попередньо розкриває її наміри. Перед тим, як бігти, зазвичай погляд швидкий, гарячковий, направлений у далину.

Проміжок часу між виявленою мімікою і здійсненням дії становить в середньому 1-3с.

Методика формування у співробітників професійних якостей визначається трьома основними напрямками для досягнення мети:

1/ взаємозв'язок компонентів, ідо формують стійкий стан до зовнішніх проявів небезпеки; система тестів для визначення рухових можливостей і психологічної стійкості суб'єктів, які поступають на роботу, що пов'язана із небезпечними умовами діяльності; методика розвитку здібностей у сприйнятті образу ситуації, її прогнозування;

2/ взаємозв'язок компонентів, що формують сприятливі умови для виконання дій; система контролю за прийняттям власного позиційного розміщення, а також за позицією та рухами противника; визначення тактичного задуму і намірів противника;

3/ взаємозв'язок компонентів, які становлять рухову поведінку співробітника; запропоновані засоби розвитку рухових здібностей у подоланні екстремальних ситуацій; система переміщень, маневрування з використанням засобів-впливів; методика побудови захисних дій та дій у відповідь.

У результаті проведених досліджень визначилась група компонентів, яка характеризує рухову поведінку співробітника. У своєму епізодичному правильному виконанні вони позитивно впливають на хід розвитку ситуації. Методика формування рухово-поведінкових компонентів відповідав їх послідовному завоюванню.

Аналіз рухової поведінки співробітників і правопорушників в умовах протиборства дозволив виділити основні фактори і факторні ознаки, що впливають на позитивний результат ситуації незалежно від характеру прояву небезпеки. Критеріями позитивного результату є: вміння діяти у темну пору доби, збереження стійкого стану до зовнішніх проявів небезпеки; вміле переміщення, оперативний аналіз обстановки і прогнозування ситуації /дій/, раціональне використання зусиль, безпечних зон при виконанні попереджуючих дій; своєчасна реакція; використання прийомів самозахисту засобів-впливів. З цього видно, що результат залежить не тільки від фізичного виконання дій.

Збереження стійкого стану при зустрічі з противником дає можливість правильно організувати тактико-підготовчі компоненти у заході, який проводиться, які, в свою чергу, створюють умови для сприятливого виконання дій. За насиченістю рухливо-поведінкові компоненти переважають у методиці підготовки співробітників. Інтерес становлять ті компоненти, які в своїх епізодичних проявах є ефективними. Удосконалення діяльності співробітника і екстремальній ситуації уявляється-можливим при розкритті механізму прояву даних компонентів у взаємозв'язку з іншими, а також коригування ряду інших факторів, які в головних /пріоритетними/ у розвитку ситуації, з метою їх ефективного виявлення.

Правопорушник реагує на появу співробітника наступним чином: 1/ в одних випадках спочатку він рухається на співробітника /чи залишається на місці/, потім переміщення здійснюється у зворотній бік - від нього, біг виконується-по прямій 10-18 метрів, сотім вбік по діагоналі; 2/ злочинець рухатися вбік

від співробітника по діагоналі /вліво чи вправо/ приблизно 40-50м; інколи рух виконується під кутом 90° відносно співробітника.

Детальний аналіз ситуацій дозволив скласти динаміку нападаючих рухів противника. Відмічено до 70% ситуацій, коли напад здійснювався по ходу руху з розворотом до співробітника. У інших випадках противник нападав з початкової вихідної позиції /на місці/ чи з відходом назад. Найбільш незручним і небезпечним для співробітників є напад, виконаний противником по ходу руху з розворотом. Співробітнику складніше захиститись при різких змінах у русі. Помилка співробітника у період переслідуванні полягав у тому, що його прагнення спрямовані на виконання захвату. У момент висування рук для захвату противник, розвертаючись фронтально до співробітника, завдав удару. Відсутній ефект маневрування. Інакше складається напад спереду із явними намірами.

Висока динаміка переміщень з урахуванням напруженого стану змушує правопорушника раніше запланованого часу виконати рух нападаючою рукою чи, навпаки, виконати це із запізненням /рука перехоплюється/. У результаті руховий намір суб'єкта розкривається. При цьому відсутня точність нападаючих рухів. Більшість ситуацій, у яких противник завдавав поразки співробітнику у вигляді травм і поранень.

Найбільш часто засобом нападу правопорушник використовує кулак і подовжені предмети: палицю, сокиру, монтувальник, нунчаки. Не так часто використовують ніж. Траєкторія нападаючих рухів складається таким чином: зверху-збоку, знизу, прямо. Амплітуда ударів палицею довга і укорочена – при нанесенні ударів сокирою, монтувальником і т.п.

У процесі затримання правопорушник обирає зручний момент для прийняття позиції відносно співробітника. Слабкий контроль рухової поведінки правопорушника провокує його утекти. На дистанції до одного метра злочинець перш ніж зникнути заїдав удару чи поштовху рукою. При подальшому контакті він підступно нападав. Відчуваючи в єдиноборстві перевагу співробітника, неефективність своїх нападаючих дій, правопорушник вдається до прикидання. Згортається /розслабляється/, ніби від отриманого впливу, емоційно виражаючи больове відчуття. У поєдинку при обміні ударами складно виконати уразливі рухи у перші ж секунди. Природна захисна реакція трохи "пом'якшує", зменшує силу і потужність ударів. Навіть потужні удари у перший час можуть бути малосприйнятними, тим більше, що скутість рухів не дозволяє нанести різкі, замашні і точні удари. Ефективність досягається за рахунок несподіваних, різких, точно нане-

сених ударів по розслабленому тілу. Досвідчений співробітник обирає саме такий момент. Симулюючи поразку, він у той же час приводить основні групи м'язів у розслаблений стан з метою виконання "вибухового руху". Противник, озброєний вогнепальною зброєю, не має можливості вести прицільний вогонь. Дистанція, яка є оптимальною для активного ведення стрільби, коливається від 2 до 15 метрів. На початку ситуації, де дистанція становить 15 метрів і більше, противник не намагається-стріляти. Він не втрачає надії втекти, не витрачаючи часу на поєдинок із співробітником. Злочинець звичайно використовує зброю у випадках, холи існує можливість втекти чи існує загроза для його життя, а також коли йому "нічого втрачати" через його незлагодз із законом.

Поведінка озброєного особливо небезпечного злочинця відрізняється підвищеною обережністю. Так, перш ніж увійти в приміщення, у під'їзд /де можлива поява співробітника/, він приводить зброю у бойову готовність. Рука із зброєю може знаходитись під полою одягу, у кишені, трохи відкритій сумці і т.п. Дії його розраховані на випередження. Він в змозі через 1-2 секунди виконати постріл. Якщо врахувати, що для прийняття рішення у момент раптового зіткнення витрата часу у середньому становить 1.5-3с, то реальна загроза безпосереднього ураження для співробітника може виявитись через 2.5-4с.

Дії співробітників у ситуації будуються по-різному. Це зближення пішим швидким кроком, біг у період переслідування, подолання перешкод, вхід і вихід з приміщення, переміщення вгору чи вниз, перелізання, стрибки і т.п. При здійсненні кожного такої дії, як правило, виникає короточасний /але небезпечний/фізичний контакт з противником. Попадаючи в 1-1.5-метрову зону від противника, він вже наражається на небезпеку. Дії співробітника мають спеціальну рухову направленість - виконання захватів, ухилів, відходів і т.п. Названі рухові дії не мають чіткої послідовності виконання. Перевагу мають захват з ударом чи удар з переходом на захват. Особливо слід виділити при цьому швидкість виконуваних рухів і виконання випереджаючих дій.

Часто з метою уточнення особи співробітники, наближаються до підозрюваного, перебувають у зоні безпосередньої небезпеки. Такі дії провокують суб'єкта прийняти рішення і виконати прихований раптовий напад. Він діє активно у випадках, холи один співробітник поряд із ним, інший - у стороні, на дистанції 7-8 метрів. У той же час він пасивний при розташуванні іншого співробітника збоку, ззаду впритул.

Педагогічні спостереження, аналіз матеріалів дозволили дійти до певної думки, що методика навчання співробітників по-

винна будуватись залежно від умов, які виникають. Порівняльний аналіз різних за змістом ситуацій вказує на наявні відмінності у тактичних і динамічних характеристиках ознак. Принципом відмінності між ситуаціями, які виникають несподівано і тими, що завчасно заплановані, полягає у тому, що дії співробітників у першому випадку є захисними з переходом до наступальних, а в другому - в основному наступальними. У несподіваних ситуаціях мета слабо виражена, хід розвитку непередбачуваний. Загальмованість у діях перш за все вимикає з причини ускладнень у прийнятті рішення. Первинними в не самі дії, а питання "як бути?" Використовувати суворі заходи припинення у перші секунди неможливо, тому відмічається деяка пасивність у виконанні дій. Більш успішні дії співробітників у передбачених ситуаціях організовуються за рахунок чітко поставленої мети. Дії у припиненні правопорушника суворі, швидкісні, з правом і можливістю виконання випереджаючих ударів, поштовхів, захватів без всіляких додаткових з'ясувань. Використовуються невинні навальні рухи.

Співробітник в момент виникнення несподіваної ситуації програє правопорушнику за багатьма показниками. Екстремальність створює противник, а не він. Сприймається ситуація ними по-різному. Підозрюваний готовий виконати небезпечне діяння /протидію/, навіть якщо прийняв рішення за кілька секунд до нього. Співробітник діє за фактом самого нападу і будує тактику своєї рухової поведінки у ході здійснюваної події. Він діє другим. Щоб випередити правопорушника, необхідно передбачити задум, а для цього необхідні знання про його характерні ознаки поведінки. Запізнення з прийняттям рішення доводиться компенсувати максимальною швидкістю та зусиллями у діях.

Рухові дії у завчасно передбачених ситуаціях складаються трохи інакше. Перше - злочинець не здогадується про небезпеку, яка назріває. Важливу роль відіграв зручно обрана позиція, а також сприятливий момент для виконання дій. Тут співробітник мав повну перевагу над правопорушником. Друге - співробітники, контролюючи обстановку, використовують додаткові впливи. Потім, при зближенні з противником і візуальному випередженні один одного, переходять у рівні умови /відносно виникаючої небезпеки/. Однак, перевага діяти першим залишається за правопорушником. Третє - коли дії співробітників і правопорушника на початку ситуації виконуються за відсутності візуального контролю один одного чи між ними розміщена перешкода, перепона /і т.п./, екстремальність виникла, але безпосередньої небезпеки не існує і у таких випадках необхідне співставлення якісних характеристик, конкретних рухових дій з урахуванням їх варіантного виконання.

Необхідно порівнювати швидкість і точність атакуючих дій зі швидкістю протидії, використовувати технічні засоби впливу.

Бій з реальним противником відбувається без різноманітності ударів ногами чи руками, без багатократного повторення атакуючих і контролюючих рухів. Безпосередній обопільний контакт триває в середньому 10 ± 5 с.

В умовах несподіваних ситуацій дії між співробітником і противником розподіляються наступним чином:

1/ співробітник рухається у Сік правопорушника. Злочинець через 2-3 починає рух назустріч. Потім співробітник, знижуючи швидкість переміщення, призупиняється чи виконує 2-3 кроки назад. Після цього все відбувається у зворотній бік - співробітник рухається на противника, той ретирується;

2/ співробітник рухається назустріч противнику. При наближенні до нього на 5-Юм суб'єкт робить спробу втекти. Потім, по ходу руху, здійснює напад;

3/ співробітник на швидкості зближується з противником, намагається схопити його. Противник виконує 2-3 напівкроки назустріч чи відсувається назад;

4/ зближення противника і співробітника на великій швидкості з виконанням нападаючих дій.

У передбачених ситуаціях дії розподіляються у такому порядку: 1/ від несподіваності злочинець залишається 2-3с на місці. Потім виконує 2-3 зустрічні дії. Якщо перед ним кілька співробітників, противник намагається проскочити "у вікно" між ними; 2/ небезпека для співробітника значно зростає, коли на початку ситуації підозрюваний рухається повільно, без демонстрації агресивності. При наближенні на оптимальну для нападу дистанцію, залежно від позиційного розміщення і пильності співробітника, виконує атакуючу дію. Рухова поведінка підозрюваного певною мірою розосереджує увагу співробітника, знижує його пильність, сприйнятливість до небезпеки. Слід відмітити, що така поведінка противника відмічається, коли кількість співробітників один чи два.

Дії, виконувані співробітниками правоохоронних органів в умовах завчасно передбачених ситуацій, є більш ефективними. Досягають успіху вони за рахунок максимальної швидкості використання збиваючих впливів, чіткого розподілення функцій та інших факторів.

У несподіваних ситуаціях співробітник реагує одночасно з правопорушником чи запізнюється на 1.5 ± 0.5 с. У передбачених ситуаціях співробітники випереджають на 2 ± 0.5 с.